

В. С. ГРУШКО

ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Обґрунтовано необхідність формування соціологічного мислення в майбутніх педагогів під час навчання у вузі. Розкрито сутність поняття «соціологічне мислення», показано його роль в сучасній педагогічній діяльності.

Ключові слова: соціологія, педагогіка, соціологічне мислення, соціологічна освіта.

В. С. ГРУШКО

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Обосновано необходимость формирования социологического мышления у будущих педагогов во время обучения в вузе. Раскрыто сущность понятия «социологическое мышление», показана его роль в современной педагогической деятельности.

Ключевые слова: социология, педагогика, социологическое мышление, социологическое образование.

S. V. GRUSHKO

FORMATION OF THE SOCIOLOGICAL THINKING IN THE FUTURE TEACHERS: THEORETICAL ASPECT

The necessity to form the sociological thinking in the future teachers during the study in the higher educational establishments is proved. The meaning of the term «sociological thinking» is revealed, its role in the modern pedagogical activity is shown.

Keywords: sociology, pedagogics, sociological thinking, sociological education.

Сучасне українське суспільство, перебуваючи в перманентному процесі трансформацій, потребує, крім іншого, мислячої, свідомої, громадянсько зрілої особистості, котра була би спроможною брати діяльну участь у суспільному житті і вирішувати злободенні проблеми сьогодення. Ситуація ускладнюється в зв'язку з кардинальною зміною суспільних, світоглядних і моральних цінностей за останні два десятиліття в нашій державі.

За таких умов важливим постає завдання громадянського становлення підростаючого покоління, за що значною мірою відповідає загальноосвітня школа. Вітчизняна педагогіка покликана сприяти формуванню у дітей соціального мислення, що для особистості є конструктивним розумінням соціальної реальності і власного життя у ній.

У соціології соціальне мислення має власну інтерпретацію і трактується як мислення соціологічне. Ця наукова категорія, за твердженням дослідників, існує від зародження соціології як науки, хоча системного осмислення набула у новітній час. Різні аспекти в аналізі соціологічного мислення, інколи як соціологічної концептуалізації соціального мислення, розглядаються в працях Е. Дюркгейма, М. Вебера, М. Ковалевського, А. Камю, О. Конта, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Г. Спенсера, К. Ясперса та інших відомих філософів і соціологів. На думку В. Ніколаєнка, першим соціологічну концепцію мислення спробував створити К. Мангейм [12, с. 5]. Після нього найбільший внесок у вирішення означеної проблеми зробив К. Мегрелідзе [7, с. 348].

Майбутні педагоги в процесі навчання у вузі вивчають соціологію та інші соціогуманітарні дисципліни, в результаті чого засвоюються знання, які становлять підґрунтя соціологічного мислення, що необхідне їм у професійній діяльності, оскільки це мислення все більше пронизує соціальні верстви суспільства і впливає на становлення громадянської позиції людей, передусім підростаючого покоління. Образно кажучи, нині суспільне завдання полягає

в тому, щоб за допомогою соціологічного мислення стійко утвердити пріоритет людського в людині.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури показати важливість формування у майбутніх педагогів соціологічного мислення як необхідної складової їх фахової компетентності у професійній діяльності.

Загальні проблеми формування соціологічного мислення в сучасних умовах тією чи іншою мірою висвітлюються передусім у підручниках і навчальних посібниках із соціології В. Вербиця [3], А. Герасимчука, Ю. Палехи й О. Шиян [4], Г. Дворецької [5], К. Жоля [7], М. Лукашевича і М. Туленкова [11], О. Макеєва [14] та інших науковців.

Безпосередньо аналізу соціологічного мислення присвячені праці З. Бауманна [1], О. Бороносєва [2], О. Злобіної [8], В. Зорько [9], О. Кравченко [10], В. Тарасенка [15] та деяких інших вчених. Можемо констатувати, що вивчення соціологічного мислення, його формування та ролі в сучасних суспільних умовах ще не набуло цілісного характеру.

Про важливість вдосконалення викладання соціології в сучасних українських вузах і потребу формування соціологічного мислення в майбутність фахівців свідчить проведення у лютому 2012 р. в Києві міжнародної наукової конференції «Проблеми підготовки фахівців з соціології у вищих навчальних закладах», на якій розглядалися освітні стандарти підготовки сучасних соціологів і проблеми вдосконалення підходів до організації навчального процесу у світлі вимог Болонської системи, а також обговорювалися питання про роль сучасної зарубіжної соціології в підготовці соціологів у вузах України.

Аналіз наукової літератури показав, що майже відсутні роботи, в яких би розглядалися питання становлення соціологічного мислення в процесі педагогічної діяльності, зокрема у вчителів та їх вихованців. Однією з нечисленних таких праць є кандидатська дисертація російської дослідниці М. Спіфанцевої [6].

Необхідно відзначити, що соціологія тісно пов'язана з педагогікою, адже обидві ці науки спрямовані на вирішення надзвичайно важливого завдання – становлення соціальної особистості, людини-громадянина, що є необхідною умовою формування і розвитку демократичного, правового, громадянського суспільства. Тож в умовах вищої школи в процесі викладання цих навчальних дисциплін у поєднанні з практикою виховання існують реальні можливості формування соціологічного мислення у майбутніх фахівців.

Категорія «соціологічне мислення» порівняно нова, оскільки воно тривалий час розглядалося та й продовжує розглядатись як компонента мислення соціального. Не вдаючись детально в дискусію, що останнім часом можна простежити в деяких публікаціях, зауважимо, що основним у дискурсі є розгляд понятійного апарату соціологічного мислення, специфічне трактування людини в соціумі, а також визначення цього мислення як провідного визначника щодо місця і ролі соціології в системі наук, а почасти і його легітиматії стосовно соціальних інституцій і зв'язків [2, с. 11].

Як вказує В. Зорько, власне соціологічне мислення започатковано і набуло своїх наукових рис у класичний період розвитку соціології, тобто у XIX ст. [9, с. 26]. Інтелектуальну базу для розвитку вказаного мислення, поступової трансформації соціального мислення в різні моделі мислення соціологічного створили чільні представники позитивізму О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм.

У новітній українській соціології першим соціологічну інтерпретацію соціального мислення дав В. Тарасенко. Він розглядає соціальне мислення як «різновид людського мислення, що продукує нерозчленовані, синкретичні знання на людину й суспільство виключно споглядальним або теоретичним шляхом» [15, с. 14]. У процесі розвитку в цьому мисленні виникали різні види професійного мислення, зокрема соціологічне. Соціологічне мислення, на відміну від соціального, – це «професійний вияв мислення соціального, його особлива форма, зумовлена професійно-дослідницькою діяльністю такого фахівця, як соціолог» [15, с. 15]. Таким чином, соціологічне мислення є специфічним способом інтелектуального освоєння соціальної дійсності, що «проявляється і реалізується через конкретні стилі (манери) думання, кожен із яких визначається своїм гносеологічним потенціалом, поняттєво-термінологічним словником (апаратом), картиною зображення реальності, типом її розуміння» [9, с. 26]. Цілком

очевидно, що таке мислення в нинішній час є необхідним чинником для вдосконалення професійної роботи педагогів.

Вагомість соціологічного мислення, як і соціального, в тому, що воно дає життєдайне і плодотворне наукове пізнання в нерозривному зв'язку з самопізнанням особистості [10, с. 102]. Тоді остання спроможна ставати людиною соціальною, діяти відповідно до законів соціального порядку та суспільних цінностей.

О. Бороноев відзначає, основу соціологічного мислення як мислення цілісного і системного «має становити проблема людини» [2, с. 13]. Оскільки ціннісне уявлення про структуру людини як особистості є прерогативою соціології і вона буквально пронизана образом людини, то закономірно, що особливе місце серед теоретичних проблем соціологічного мислення займає проблема людини. За соціологічного підходу до людини особистість має розглядатися не лише як результат постійної соціалізації, а і як суб'єкт усіх змін і процесів у суспільстві. Критеріями визначення моделей людини в соціологічному мисленні є: природа людини і визнання її суті; місце, що займає людина у структурі суспільства; співвідношення індивідуальних і соціальних ознак в людині; трактування мотивацій, цінностей і дій людини, інтерпретація соціальної активності індивіда [2, с. 12–13]. Відсутність актуалізації місця і ролі людини в соціологічному мисленні, як і соціальному загалом, нівелює такі важливі у соціумі цінності, як гуманізм, моральність, свобода, демократія, громадянськість, патріотизм.

Соціологічне мислення передбачає концентрацію особистості на визначенні проблем, а вже потім – на їх вирішенні. Це найчастіше повинно мати форму так званої «опозиційної пари» проблем, наприклад: свобода і залежність, демократія і диктатура, влада і громадянство, закон і беззаконня тощо. Доцільно визначити суть кожного компонента двох протилежностей, не лише вказати на певний предмет, а виокремити особливості, вказати можливості прояву тощо. Необхідно також позбутися шаблонів, які існували раніше, оскільки певні уявлення і постулати вважалися беззмінними і не піддавалися критиці.

Власне критичне мислення варто скеровувати на своєрідний «життєво-політичний» вибір. Це означає, що приватні питання мають скеровуватися у русло суспільних завдань, чим заповнюється соціальний простір, в якому обговорюються та викристалізуються вирішення приватних проблем.

У соціологічному мисленні важливо визначити для себе «особистість де-юре» і перспективи утвердження «особистості фе-факто». Перше означає усвідомлювати і нести особисту відповідальність за своє життя та дії і неприпустимість звинувачувати кого-небудь чи що-небудь за власні невдачі. Друге ж передбачає контролювати власну долю і робити життєвий вибір, який є вільним, не зумовлений тиском ззовні, унеможливує пристосування.

Значимість врахування соціологічного мислення і необхідність його все більшого утвердження в сучасному українському суспільстві зумовлюється тим, що це мислення є основою концепції соціальної держави, громадянського суспільства, соціальної ринкової економіки, соціального права, соціальної політики в усіх сферах життя. Нині ми маємо можливість переконатися, що будь-які політичні, соціальні, економічні, культурні, правові та інші реформи можуть бути успішно реалізованими лише тоді, коли вони ґрунтуються на фундаментальних соціальних знаннях, розумінні соціальних законів як реформаторами, так і тими, для кого ці реформи проводяться.

Формування соціологічного мислення є складовою становлення і розвитку соціологічної культури в суспільстві. В зв'язку з цим існує нагальна потреба у більш широкому розвитку соціологічної освіти, поширенні серед фахівців соціологічних уяви та знань. У вказаному процесі свою роль мають відіграти вузи, де повинні готувалися не лише сучасні фахівці із соціології, а й готуватися з ґрунтовною соціологічною базою знань і навичок майбутні фахівці з інших галузей, передусім педагоги.

Спеціальні знання, що необхідні для формування соціологічного мислення, студенти набувають насамперед в процесі вивчення навчального курсу «Соціологія» шляхом розгляду питань про історію розвитку соціології, її наукові школи і методи дослідження, про соціологію наукового знання, історії, права, політики, економіки, мистецтва і культури, релігії тощо, а

також засад прикладної соціології, що включає лінгвістичні методи, експертний аналіз, спостереження, експеримент і т. д.

Набуті у вузі соціологічні знання дадуть змогу студентам у майбутній педагогічній діяльності реально впливати на формування соціальної позиції школярів, в основі якої лежать їх здатності: трансформувати здобутий досвід входження в суспільство як у школі, так і після її закінчення; встановити соціальну взаємодію як зі світом дорослих, так і зі світом однолітків; налагодити різні комунікації й адаптуватися до суспільства, що постійно змінюється.

Однак об'єктивні тенденції розвитку соціологічної освіти в сучасному українському суспільстві переконують, що стосовно формування соціологічного мислення в майбутніх педагогів існують проблеми. Так, серед частини студентства, інколи значної, зберігається тенденція упередженого сприйняття обов'язкового теоретичного курсу соціології та інших соціогуманітарних дисциплін, їх почасти розглядають як «неактуальні», «важкі для засвоєння», в чому простежуються як відгомін недавнього радянського минулого, коли у вітчизняній вищій школі соціологія не належала до пріоритетних наук, так і нинішнє намагання студентів йти до отримання диплома найлегшим шляхом – засвоювати тільки так звані «корисні знання».

Безумовно, що теоретичний матеріал вузівського курсу соціології необхідно переосмислювати, за необхідності змінювати його структуру згідно з нинішнім рівнем знань і зацікавленень та практичних устремлень майбутніх фахівців. Викладання вказаного курсу доцільно спрямовувати на системне сприйняття соціології студентами через призму соціальної самореалізації особистості.

У науковій літературі пропонуються серед інших, наприклад, такі кроки щодо трансформації курсів соціології та соціогуманітарних вузівських дисциплін з метою вдосконалення соціологічної освіти і формування соціологічного мислення майбутніх фахівців:

– вивчати рівні мислення студентів та їх об'єктивні можливості в засвоєнні теоретичного матеріалу;

– проводити соціологічні дослідження серед студентів і викладачів стосовно їх зацікавленості теорію і практикою соціологічної науки, можливих форматів її викладання;

– переосмислити й оновити існуючі методи викладання соціальної теорії, акцент робити на найновіших і результативних методах, які апробовані зарубіжною і вітчизняною вищою школою [13, с. 74].

Реалізація вказаного, як і інших перспективних пропозицій, безсумнівно, не вирішить швидко існуючих проблем в сфері соціологічної освіти в українських вузах, однак дасть можливість її вдосконалювати і поступово наближати до рівня та вимог, яких потребує наше суспільство.

Соціологічне мислення, оперте на ґрунтовні і системні знання вітчизняної і зарубіжної соціології, дає особистості можливість «заглянути за горизонти» власного досвіду, в новому ракурсі оцінити вже знайомі тенденції суспільного розвитку. За таких умов сприйняття реальності і знаходження у ній свого місця, формування власної громадянської позиції відбувається усвідомлено і результативно.

Теорія і практика соціології стверджує, що становлення і розвиток соціологічного мислення особистості відбувається передусім завдяки системному і цілісному нагромадженню знань з соціології, а також суміжних з нею наук. Участь у соціальному житті, вирішення суспільних проблем утворює його як цілісну систему цінностей. Разом з тим на нинішній день не існує єдиної і виваженої концепції щодо формування і функціонування такого мислення.

Мислити соціологічно, на нашу думку, означає мислити так, коли розглядаються, аналізуються та узагальнюються проблеми реального соціального життя і що найголовніше при цьому – простежуються перспективи утвердження свободи людини, розвитку громадянського суспільства. Таке соціологічне мислення необхідне сучасним і майбутнім українським педагогам, котрі безпосередньо причетні до процесу виховання громадян України.

Практичні проблеми формування соціологічного мислення в майбутніх педагогів у діяльності вітчизняних вузів, роль соціальних і громадянських інституцій у ньому процесі стануть темою наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауманн З. Мыслить социологически: учеб. пособие; пер. с англ. под ред. А. Ф. Филиппова / З. Бауманн. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 225 с.
2. Бороноев А. О. Социологическое мышление: пути и трудности формирования / А. О. Бороноев // Социологические исследования. – 1999. – № 1. – С. 6–13.
3. Вербець В. Соціологія: теоретичні та методичні аспекти: навч.-метод. посібник / В. Вербець. – Рівне: РДГУ, 2005. – 202 с.
4. Герасимчук А. Соціологія: навч. посібник; ред. В. Я. Пипченко, Н. М. Труш. – 3-є вид., вип. й доп. / А. Герасимчук, Ю. Палеха, О. Шиян. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 245 с.
5. Дворецька Г. В. Соціологія праці: навч. посібник / Г. В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с.
6. Епифанцева М. В. Развитие социологического мышления учащихся: теория и методика: автореф. дис. ... канд. социол. наук / М. В. Епифанцева. – Екатеринбург, 2000. – 23 с.
7. Жоль К. К. Соціологія: навч. посібник / К. К. Жоль. – К.: Либідь, 2005. – 440 с.
8. Злобіна О. Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.03 / О. Г. Злобіна. – К., 2005. – 31 с.
9. Зорько В. Гносеологічна характеристика стилів соціологічного мислення класичного періоду / В. Зорько // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. праць. – К.: ІС НАН України, 2009. – Вип. 1 (12). – С. 25–36.
10. Кравченко Е. И. О бремени и соблазнах социологического мышления / Е. И. Кравченко // Социологические исследования. – 1996. – № 8. – С. 102–110.
11. Лукашевич М. Соціологія. Базовий курс: навч. посібник / М. Лукашевич, М. Туленков. – К.: Каравела, 2005. – 310 с.
12. Ніколаєнко В. Л. Концепція соціального мислення в соціології знання Карла Мангейма: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / В. Л. Ніколаєнко. К., 2005. – 18 с.
13. Покровский Н. Е. О совершенствовании преподавания теоретико-социологических дисциплин / Н. Е. Покровский // Социологические исследования. – 2005. – № 10. – С. 72–74.
14. Соціологія: навч. посібник / за ред. С. О. Макеєва. – К.: Знання, 2008. – 566 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://libfree.com/107060480-sotsiologiyasotsiologiya.html>
15. Тарасенко В. І. Соціальне і соціологічне мислення / В. І. Тарасенко // Соціологічна наука і освіта в Україні. Зб. наук. праць. – К.: МАУП, 2003. – Вип. 2. – С. 14–19.